

TRANSITIVITY AS VERBAL INHERENT FEATURE

Laura Rus, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Transitivity is a syntactic, but also a semantic feature of verbs. We try to underline this dual aspect of Romanian verbs, by emphasizing such problems as: meaning, acceptance of direct object, bivalent structures, the opposition between transitive and intransitive verbs etc. We also give and comment upon different contexts where verbs can either be transitive or intransitive, according to their semantic value. Other issues debated upon are related to a category of verbs that are placed between transitive and intransitive verbs, having features of both categories. We also discuss some practical situations (sentences, verbal constructions) that can develop false syntactical interpretations.

Keywords: transitivity, syntactic, intransitivity, semantic.

Verbul se poate caracteriza sub mai multe aspecte. Semantic vorbind, verbul exprimă acțiuni, stări, evenimente etc. Din punct de vedere morfologic, această clasă se caracterizează printr-o flexiune specifică, numită conjugare. Sintactic, este „clasa purtătoare în cel mai înalt grad a predicăției”¹. Pentru nivelul pragmatic, definitorii sunt categoriile gramaticale purtătoare de valențe deictice (mod, timp, diateză, persoană, număr).

Inventarul de mărci de tipul: acțiune, stare, devenire, animat, inanimat, tranzitiv, intransitiv, personal, impersonal, predicativ, auxiliar, copulativ etc., precum și criteriile semantice și relaționale pot conduce înspre o clasificare a lexemelor din clasa verbului. Bineînțeles că astfel de mărci sunt de natură diferită, determinate de factori lexicali și relaționali diferiți, dar chiar eterogene, ele participă la clasificarea lexico-gramaticală a clasei verbelor. Dintre acestea vom insista asupra mărcilor legate de tranzitivitate și implicit de poziția sintactică unică de obiect direct. Aplicând acest criteriu, putem vorbi de verbe tranzitive vs verbe intransitive.

Termenul de tranzitivitate vizează pe de o parte verbul, iar pe de altă parte determinantul verbului, obiectul direct.

Din punct de vedere semantico-sintactic, verbul are calitatea de a primi actanți, de a le atribui cazuri, de a le impune restricții de formă, asigurând structurarea semantico-sintactică a propoziției și coeziunea componentelor subiect – verb – obiect.

Definirea conceptului de tranzitivitate

În *Gramatica limbii române*, 2005 se precizează: „Sunt tranzitive verbele care cer sintactic și semantic poziția OD, „acoperită” (saturată) sau „neacoperită” (nesaturată) în context, poziție care, în mod curent, se realizează prin atașarea directă (neprepozițională) a unui nominal

¹ *Gramatica limbii române*, 2005, p. 323.

substantival cu formă de N-Ac, dacă acest nominal nu este Subiect (deci nu se acordă cu verbul) și nu este NP (deci nu este dependent de Subiect).”

Mioara Avram notează în *Gramatica pentru toți*: „Sunt tranzitive verbele care pot primi un complement direct:

Bea apă. Coase un nasture

(când complementul direct nu este exprimat, verbele sunt tot tranzitive, dar folosite absolut: *Bea prea mult. A cusut toată ziua.*)

Sunt intransitive verbele care nu pot avea un complement direct:

Stau în București. Îți aparțin.”

Considerând tranzitivitatea drept o trăsătură lexico-gramaticală a verbului, Dumitru Irimia formulează: „Tranzitivitatea este o componentă semantică permanentă a verbului [...] preexistentă înscrierii acestuia într-un context semantic, dar îi condiționează verbului și îi orientează poziția și rolul în desfășurarea relațiilor și în dezvoltarea funcțiilor sintactice. Conceptul de tranzitivitate implică [...] ideea unui transfer – condiție a realizării unui tot semantic: transferul acțiunii verbale dinspre punctul de plecare (subiectul) spre un punct de sosire cerut și asumat ca un complement necesar.”

Prin urmare, tranzitivitatea apare ca o trăsătură generală care „asigură coeziunea semantică a propoziției, precum și coeziunea ei sintactică, explicând, pe de o parte, atribuirea rolurilor tematice, iar, pe de alta, impunerea restricțiilor de formă [...] de către verb / predicat obiectului”².

Raportul tranzitiv / intransitiv; aspecte defnitorii ale tranzitivității

Unele verbe cer, așadar, compliniri obligatorii pentru a-și manifesta plener semnificația în procesul comunicării. Astfel de verbe exprimă acțiuni care se răsfrâng asupra unui obiect direct, exprimat, de regulă, printr-un substantiv sau un substitut al acestuia în cazul Ac, fără prepoziție sau cu morfemul *pe*. Vorbim de verbele tranzitive în această situație.

În cazul grupului prepozițional, este important a se menționa faptul că în imposibilitatea substituirii acestui grup cu un clitic pronominal în acuzativ, verbul respectiv va fi intransitiv. De altfel, aceasta este una dintre cele mai întâlnite erori în practica analizei gramaticale³:

A se compara:

Văd pe Mihai – Îl văd.

*Mă supăr pe Mihai. - *Îl mă supăr.*

În lipsa unei compliniri obiectuale, enunțul poate rămâne neclar (cu unele excepții, asupra cărora vom reveni), sensul verbului nefiind în totalitate înțeles. Planul semantic este, prin urmare, cel care cere, de regulă, o astfel de complinire, verbele tranzitive fiind considerate insuficiente semantic.

Spre deosebire de verbele tranzitive, există o clasă de verbe, mai redusă ca inventar, care nu are nevoie de compliniri de tipul celor menționate mai sus, întrucât ele exprimă acțiuni care

² *Dicționar de științe ale limbii*, 2001.

³Ne referim la confuzia sintactică în practica analizei gramaticale dintre complementul direct și complementul indirect însoțite de *pe* (în cazul obiectului direct, vom avea morfemul *pe*, genul personal, iar în situația celui indirect, prepoziția *pe*). Pentru detalieri, a se vedea G.G. Neamțu, 1999.

nu trec asupra unui obiect, nu se răsfrâng, ci se consumă în sfera subiectului. Acestea sunt verbele intransitive.

A se compara:

Noi îl vedem pe Mihai. (tranzitiv)

Noi alergăm. (intransitiv)

Verbele intransitive sunt suficiente semantic, cerând eventual compliniri circumstanțiale sau indirecte, care nu sunt obligatorii și neacceptând poziția sintactică de obiect direct.

Raportul sau distincția tranzitiv / intransitiv se poate manifesta fie în cazul unor verbe diferite, fie în structura aceluiași verb. Există pe de o parte verbe permanent tranzitive (atunci când sunt la diateza activă) și pe de altă parte, verbe permanent intransitive: *a mânca, a da, a deține, a ajuta* etc vs *a fugi, a trebui, a înota, a depinde, a intra* etc. La interferența celor două categorii se situează o serie de verbe tranzitive care pot avea în structura lor semantică și sensuri intransitive sau invers, verbe intransitive care pot avea și sensuri tranzitive în anumite contexte:

Noi toți vom îmbătrâni vs *Problemele din ultima vreme ne-au îmbătrânit.*

Apa pentru cafea fierbe pe sobă. vs *Eu fierb apa pentru cafea.*

Cu ajutorul unor transformări, de cele mai multe ori cauzative, subiectul verbului intransitiv va deveni obiectul verbului tranzitiv (*noi* → *ne-*; *apa* → *apa*), iar ca subiect al verbului devenit tranzitiv, în enunțurile de pe poziția a doua, vom avea un alt actant (*problemele, eu*).

Dăm și alte situații spre a fi supuse analizei. Verbul *a comunica* în contexte precum:

Voi comunica rezultatele cel târziu luna viitoare.

Prezentatorii știrilor au comunicat informația referitoare la accidentul rutier de ieri.

este tranzitiv, înglobând sensul de „a informa, a anunța, a semnala”, în enunț fiind evidențiat raportul subiect (agent) – proces (acțiune) – obiect, în timp ce în alte enunțuri, precum:

Comunicați cu prietenii prin e-mail?

Sălile conferinței comunică între ele.

aceiași verb este intransitiv, întrucât semantismul lui este altul: „a fi în relație/legătură (cu)”, iar structura este modificată: dispăre obiectul direct, procesul consumându-se în sfera subiectului.

Verbul *a dispune* comportă aceeași dublă interpretare. El este tranzitiv, cu sensul de „a comanda, a hotărî” în:

Generalul a dispus intrarea armatelor pe teritoriul străin.

și intransitiv, semnificând „a avea la dispoziție, a putea utiliza după voie” în construcții prepoziționale de tipul:

Dacă dispui de timp, vino la congres!

Am vrut să subliniem prin exemplele date faptul că obiectul direct este, în principiu, definitoriu pentru actualizarea sintagmatică a verbelor tranzitive.

Trebuie, însă, acordată atenție acelor verbe care acceptă determinarea printr-un obiect direct, dar permit, în anumite contexte, și exprimarea fără acesta⁴. Astfel de verbe sunt numite verbe tranzitive folosite absolut:

Ea citește zilnic. (ziare)

⁴ În funcție de verbul concret, actualizarea explicită, prezența obiectului direct poate fi obligatorie sau facultativă.

O ipostază particulară a actualizării schemei actanțiale avem și în cazul în care verbe precum *a durea*, *a ustura*, *a furnica* etc. sunt folosite fără subiect, doar cu un nominal în poziția complementului direct. Atenție la structuri de tipul:

Te-a plouat aseară?

sau cele în care apar un obiect direct și un circumstanțial, de tipul:

Mă doare în spate vs *Mă doare spatele*

Îl furnică la mână vs *Îl furnică mâna*

(Cd+vb+Circumst vs Cd+vb+S)

De regulă, clasa verbelor tranzitive se construiește însă, concomitent cu un subiect și un complement direct⁵.

Tranzitivitatea verbelor din limba română implică nu numai aspecte sintactice (capacitatea verbului de a primi complement direct), ci și semantice. Dacă avem în vedere conceptul în sine, am putut observa din exemplele de mai sus faptul că el presupune, implică, exprimă ideea de transfer a unei acțiuni verbale de la agent la pacient. În fond, cele două aspecte se împletesc, se întrepătrund pentru a oferi o descriere completă a procesului. Ne alăturăm astfel opiniei exprimate de Dumitru Irimia: „Atât conceptul de tranzitivitate, cât și raportul dintre tranzitivitate, planul semantic al verbului și structura enunțului (în planul expresiei și în plan semantic) impun o interpretare mai complexă, cu luarea în atenție atât a dimensiunii sintactice, cât și a dimensiunii semantice în organizarea și funcționarea textului.”⁶

Aspectul insuficienței semantice a verbelor tranzitive nu vine decât să confirme această stare de lucruri. Problema tranzitivității constituie chiar centrul sistemului semantic al verbului, având în vedere că diferitele lui sensuri sunt legate în mod organic de diferitele forme ale corelației dintre acțiune și obiect. Se evidențiază astfel și trăsăturile acestei legături: felul și direcția deplasării obiectului, modificarea lui, mijloacele și rezultatele acțiunii, ceea ce lărgeste sfera selecției semantice.

Pentru a sublinia interferența celor două dimensiuni ale tranzitivității, vom reveni la acele verbe care se situează la granița dintre tranzitiv și intransitiv, apelând la criteriile sintactice și apoi semantic-sintactice semnalate de Gabriela Pană Dindelegan în GLR, 2005.

Patru sunt situațiile sintactice în care pot avea loc astfel de treceri de la o clasă la alta:

- a. fără modificări în structura semantică a verbului, în cazul unor arhaisme de tipul: *a nu-și crede ochilor și urechilor* (unde verbul pierde valența de tranzitivitate)
- b. variația sintactică liberă între construcții precum: *a-l mira rezultatul / a se mira de rezultat, a spera ceva / a spera la ceva* etc.
- c. pasivizarea (probabil cel mai cunoscut procedeu de „convertire” a clasei verbelor tranzitive în verbe intransitive):
El afirmă idei mărețe. – Se afirmă idei mărețe.
- d. fluctuații accidentale, contextuale, în care un verb intransitiv se poate construi cu un obiect direct intern, pierzându-și astfel din caracteristicile sale. Așa avem cunoscutul proverb: *Și-a trăit traiul și și-a mâncat mălaiul.*

Tot aici sunt incluse și verbele tranzitive folosite absolut (care permit nesaturarea obiectului direct).

⁵ GLR, 2005 o numește, de altfel, clasă bivalentă.

⁶ Irimia, 1997.

Semnele semantic-sintactice ale fluctuațiilor se observă cel mai bine la așa-numitele **verbe ergative**, care se aseamănă din punct de vedere semantic cu verbele tranzitive, prin prezența pacientului. Din perspectivă semantică, ele vor prezenta, de asemenea, similarități, putând avea participii adjectivale. Deosebirea dintre ele va fi la nivel sintactic, întrucât actantul pacient va fi în cazul acestora subiect, în timp ce la verbele tranzitive, el este complement direct:

Frunzele se usucă.

Temperatura scade iarna și crește vara.

Tranzitivitatea ne apare, conform acestor situații, drept o trăsătură semantică a clasei verbelor, manifestată la nivel sintactic.

Putem vorbi de tranzitivitate, raportându-ne la conținut și formă. Un prim aspect ce ține de conținut, își găsește materializarea în faptul că verbul tranzitiv desemnează o acțiune orientată asupra obiectului, în timp ce aspectul formal al limbii își găsește concretizarea, la rândul lui, în forma cazului acuzativ a termenului subordonat. Dacă avem în vedere o construcție precum *a învăța un curs*, din punctul de vedere al conținutului, acțiunea verbului *a învăța* este orientată spre obiectul denumit prin substantivul *curs*, iar la nivel formal acest substantiv *curs* este subordonat verbului *a învăța*.

Avem însă și unele excepții de la această interferență semantico-sintactică. Interesante de analizat sunt în această privință două situații de tipul:

Mihai o lovește pe Maria.

Mihai o iubește pe Maria.

Observăm în contextele date tranzitivitatea ambelor verbe: *a lovi*, *a iubi*, care se înscriu în tiparul sintactic al tranzitivității. Dacă ținem cont, însă, de criteriul semantic, ce ne indică faptul că acțiunea verbului tranzitiv este orientată spre pacient și suferită de acesta (*Maria* suferă acțiunea verbului *a lovi*), doar primul enunț se va încadra în tipar. Verbul *a iubi* din enunțul nr 2, se orientează într-adevăr asupra pacientului obiect direct (substantivul *Maria*), dar nu obiectul direct va suferi acțiunea, aceasta fiind inversă, suferită de experimentator (*Mihai*).

Trebuie să notăm faptul că în lingvistica românească apar două direcții în clasificarea verbelor în tranzitive și intransitive: pe de o parte, vorbim de verbe tranzitive, atunci când acestea cer poziția de obiect direct saturată sau nesaturată (cf GLR, 2005), iar pe de altă parte, sunt numite tranzitive și acele verbe care au în structură un obiect indirect, ca actant.

Majoritatea cercetătorilor sunt de părere că acest complement indirect din structura actanțială a verbelor tranzitive nu este definitoriu pentru clasificarea verbelor în tranzitive și intransitive. Dar, D.D. Drașoveanu, spre exemplu, consideră că dacă definiția tranzitivității și sensul „obiect” arată că termenul tranzitivitate și-a păstrat sensul etimologic „trecere”, atunci acțiunea verbului comportă obiect, indiferent de realizarea sintactică a acestuia, sau nu comportă obiect. Astfel el afirmă că la baza unei astfel de clasificări trebuie să stea termenul „obiect” în general.

Dumitru Irimia se situează pe o poziție similară, discutând poziția complementului indirect în tranzitivitate și clasificând verbele tranzitive în directe și indirecte.

Problema în discuție nu constituie obiectul articolului de față, ea implicând aspecte controversate, dar rămâne totuși o întrebare pe care nu o putem evita: cum interpretăm rolul complementului direct și celui indirect, obligatorii în cazul unor verbe precum *a da*, *a reproșa*, considerate ca tranzitive? Fără complementul indirect, verbele în cauză nu-și exprimă plenar semnificația funcțională (lipsa transferului acțiunii subiectului asupra obiectului):

*I-a dat cursul colegului / *A dat cursul;*
*Ne-a reproșat multe lucruri / *A reproșat multe lucruri.*

Tranzitivitate forte / tranzitivitate slabă: interferențe

Având în vedere eterogenitatea verbelor tranzitive, Gabriela Pană Dindelegan vorbește despre existența unor criterii, trei la număr, care trebuie îndeplinite de aceste verbe:

- posibilitatea inserției unui clitic pronominal în acuzativ
- dublarea complementului direct (anticipare sau reluare) prin clitic pronominal
- pasivizarea

Atunci când verbul în cauză îndeplinește toate aceste cerințe, el este considerat ca având o tranzitivitate forte. Dăm spre exemplificare următoarele enunțuri:

Am citit opera lui Rebreanu.
(Opera lui Rebreanu am citit-o. Opera lui Rebreanu a fost citită.)
Îl laud pe Mihai.
(Mihai este lăudat.)

În cealaltă categorie se situează verbele cu tranzitivitate slabă. Aici sunt incluse verbe ale posesiei (a avea), verbe de stare fizică (a dura, a ustura) sau psihică (a entuziasma, a uimi), verbe locative (a conține, a include), verbe relaționale de echivalență (a constitui), verbe tranzitive nonagentive (a caracteriza) etc. Precizarea care se impune la categoriile acestea de verbe vizează posibilitatea de apariție a construcțiilor cu verbul „a fi”, dar nu cu sens pasiv. Astfel, în enunțul:

Lucrarea aceasta conține informațiile cerute.

avem un verb tranzitiv locativ, care acceptă construcția cu complement direct + clitic pronominal care dublează complementul:

Informațiile cerute le conține lucrarea aceasta.

dar nu și fenomenul pasivizării, întrucât posibilul enunț cu verbul „a fi” nu are sens pasiv:
Informațiile cerute sunt conținute în lucrarea aceasta.⁷

Din nou ne aflăm în fața unei clasificări care are doi poli. La interferența dintre cele două se află așa-numitele **verbe bitranzitive** (sau trivalente), care vor avea caracteristici din ambele tipuri de tranzitivitate. Se vorbește, de fapt, de o scară a tranzitivității, astfel încât bitranzitivele se vor afla undeva la mijlocul acesteia .

Având două limite exterioare, afirmă Dumitru Irimia, astfel de verbe cer două complemente: un complement direct (al obiectului) și unul indirect (al persoanei). În GALR, 2005, Gabriela Pană Dindelegan numește aceste două complemente: direct și secundar. Dintre acestea, doar complementul direct (caracterizat prin trăsătura semantică + *uman*) va avea posibilitatea înscrierii, împreună cu verbul, în tiparul tranzitivității forte, în timp ce al doilea, complementul secundar (având trăsătura semantică - *uman*) va face parte dintr-o construcție aflată la limita de jos a tranzitivității, din moment ce nu va putea satisface niciuna dintre trăsăturile mai sus enumerate.

L-am rugat pe Mihai două lucruri.

⁷Nu există posibilitatea inserării unui complement de agent care să argumenteze diateza pasivă. Fostul complement direct din enunțul-bază devine complement indirect.

(*Mihai a fost rugat două lucruri.*)

M-a sfătuit să fiu cinstită.

(*Eu am fost sfătuită să fiu cinstită.*)

Valența semantică a verbelor tranzitive (dar și intransitive) presupune operarea cu trăsături semantice de tipul: animat (cu subcategoriile uman, nonuman), inanimat, concret, abstract etc. Ele vor caracteriza obiectul direct din construcția cu verb tranzitiv (*a vedea, a invita, a iubi – pe cineva; a îndeplini, a face, a clădi – ceva*).

Tranzitivitatea ca trăsătură inerentă a verbelor a cunoscut în lingvistica românească o definire și o interpretare în general sintactică. Unghiul de vedere abordat în lucrarea de față este cel prezent la Gabriela Pană Dindelegan; este perspectiva semantico-sintactică, luând în considerare faptul că înainte de înscrierea verbului tranzitiv într-un context sintactic, trebuie observată și analizată această tranzitivitate, ca o componentă semantică permanentă a verbului.

Bibliografie (selectivă):

- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, 1997
- Drașoveanu, D.D., *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1997
- Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005
- Neamțu, G.G., *Teoria și practica analizei gramaticale*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997